

NIET GOED? GEEN GELD TERUG

Ik werk sinds acht jaar op het landelijk bureau van het arbeidspastoraat. Daar werk ik samen met theologes (v/m) die als arbeidspastores mensen opzoeken in hun werksituaties. Ze komen vaak langdurig bij fabrieken, bij zorginstellingen en op de boerderij. Geloof en werk is een voortdurend terugkerend thema. Deze theologen lopen rond op de vrije markt, maar zijn aangesteld door de (katholieke of protestantse) kerk. Mijn reactie op de stellingen van Jonneke Bekkenkamp komt voor een groot deel voort uit wat ik in het arbeidspastoraat zie en hoor.

Het werk van de feministisch geïnspireerde arbeidspastores - al zijn dat er niet heel veel, de werksoort is klein, maar nagenoeg alle vrouwen die erin werken 'hebben iets met' feminisme - demonstreert dat er wel degelijk theologes zijn die zich begeven op de markt van zin-en-werk of geloof-en-werk. Daarbij laten ze zeker ook kansen liggen, maar ze hebben wel ervaring met de problemen en successen bij het uitvoeren van zo'n aanbod. Eén van de meest opmerkelijke ontwikkelingen is dat het weliswaar lastig is om als theoloog in een bedrijf binnen te komen, maar de werknemers vinden het vaak heel plezierig dat 'iemand van de kerk' interesse toont in hun werk en hoe zij dat beleven. Veel mensen hebben op hun werk erg weinig ruimte om te vertellen wat hun werk voor hen betekent en met hen doet. Theologen, ook pastores, hoeven niet zo beschroomd te zijn om op een nieuw, niet-kerkelijk publiek af te stappen. Ze hebben meer goodwill en meer te bieden dan ze denken.

Eén van de eerste zaken die Jonneke signaleert, is dat het aanbod van theologen op de zin-en-werkmarkt niet zo gemakkelijk herkenbaar is, omdat het niet zoveel afwijkt van wat filosofen en psychologen te bieden hebben. Dat is waar, zij het vooral voor die theologes die niet vanuit een geloofsinstituut en/of een specifieke geloofstraditie werken. In het arbeidspastoraat hebben we regelmatig moeite om te formuleren wat ons aanbod nu onderscheidt van dat van een andere discipline of een andere organisatie. Tegelijkertijd blijkt dat wat we in de praktijk bieden - bijvoorbeeld ruimte voor mensen om te praten over wat ze op hun werk meemaken en wat dat met hen doet - zeer gemist wordt door werknemers. We worden trouwens niet alleen bevraagd op wat we beogen (terechte vraag natuurlijk) maar even hard op onze motieven, vooral door het management van een bedrijf. Dat heeft behalve met de erfenis van een ideologische tegenstelling tussen kerk en bedrijfsleven, ook te maken met wat ons tot nu toe wel onderscheidt van andere disciplines: een arbeidspastor komt van

buiten de werksituatie, wordt niet door het bedrijf betaald en heeft een min of meer onafhankelijke positie. Wie met de bedrijfsmaatschappelijk werker over 'bezieling in je werk' praat, doet dat in een andere setting en onder andere voorwaarden, dan wanneer dat buiten de werksituatie gebeurt. Dat brengt me op een eerste aantekening bij Jonnekes pleidooi dat er niets mis is met het gericht zijn op de effecten van de geloofswaar die je aanbiedt.

Inderdaad: er is niets mis mee als je bereikt wat je beoogt. Maar daarmee is je waar toch nog geen goede waar? Ik vind het onmogelijk om de vraag of het om *gewenste* effecten gaat, helemaal op te schorten, niet te stellen, of over te laten aan ieder voor zich. Ik vind, met Jonneke, sommige beoogde effecten onwenselijk en andere wenselijk, of ze nu worden nagestreefd door de kerk, door Jomanda of door de *personal coach* die mijn werk me heeft gegeven. Maar ik ga graag nog een stap verder: ook de *weg* die naar het resultaat geleid heeft, doet ertoe. Een training die mensen vernedert, waarin mensen geslagen worden of gedwongen worden elkaar te strelen en seksueel op te winden - hoe helend het effect ook - is onacceptabel. En een paradijs gegrondvest op verdelging van ongelovigen hoef ik niet.

Zeker bij aanbod op het gebied van 'zin in je werk' is de *setting* waarin dat aanbod staat ook van groot belang. Op eigen initiatief een boek doorwerken om mijn creatieve zelf te ontwikkelen, in het kader van een outplacement mijn kerncompetenties uitwerken of met het team het nieuwe *mission-statement* voor de organisatie maken, daar zit verschil tussen. Niet omdat een aanbod verdacht of slecht is als het door een werkgever wordt gedaan of verplicht is gesteld, maar omdat de voorwaarden nu eenmaal verschillen en dat heeft invloed, bijvoorbeeld op de relatie tussen de aanbieder en de deelnemers.

Voor mijzelf is ook belangrijk dat bij veel 'zin in werk'-spiritualiteit het onderscheid tussen werk, leven en persoon helemaal wegvalt. Als de bezinning dan plaatsvindt in het kader van je professionele werk, is het uitgangspunt al gauw dat je je hele ziel en zaligheid in je werk uit moet kunnen leven en je je daar dus ook met je hele ziel en zaligheid aan uitlevert. Toen we met het team van mijn werk twee dagen de hei op gingen, bleek ieders antwoord op 'wat ik het belangrijkste vind om in mijn leven te realiseren' en onze op z'n Ofmans geformuleerde kerncompetenties, allergeën, valkuilen en uitdagingen, te moeten leiden tot een mission-statement voor onze organisatie. Volgens de trainster konden we toch alleen maar gaan voor de organisatie als we iets konden formuleren waar we onszelf allemaal met hart en ziel in konden vinden. Daar keken een collega en ik vreemd van op. Natuurlijk: we werken graag bij een organisatie waar we ons mee verbonden voelen, die doelen nastreeft die we belangrijk en wenselijk vinden, en die kwaliteiten nodig heeft waar wij over beschikken. Maar we

vonden het onzin dat al onze diepste drives hier ingezet en bevredigd moesten worden. We hebben ook nog een leven naast ons werk. We geloven graag in ons werk, maar we geloven ook nog in wat anders en ergens anders. Dat lijkt me ook voor andere theologes en feministes belangrijk. Ik zie nog steeds veel bevlogen types die zich totaal kapotwerken en zich emotioneel laten uitbuiten (zeker de pastores onder ons). Die roepings-ideologie hoef ik niet terug onder het mom van 'bezield op je werk', en daar wil ik anderen niet mee opzadelen als ik zelf activiteiten aanbied.

Ik wil de effectiviteit van religieus aanbod niet afmeten aan de populariteit. In veel sectoren is de terechte drang om te weten of beoogde effecten wel bereikt worden, ontaard in een obsessie met getallen. Hoe meer publiek, hoe beter. Mij lijkt voor de effectiviteit van een aanbod de weging van de beoogde effecten, het nagaan of die effecten zich ook echt hebben voorgedaan en welke onverwachte bijeffecten er zijn opgetreden, veel relevanter. Ik vind het feit dat veel bedrijfsgericht reli-aanbod het goed doet, geen negatief punt maar ook geen aanwijzing voor de kwaliteit of de effectiviteit.

Ik bedoel niet dat je, als jouw aanbod bij bijna niemand aanslaat, je ogen moet sluiten en hard moet blijven roepen wat je altijd al riep. Waar het om gaat, is dat je jezelf de vraag stelt wie je wilt bereiken, wie niet (en waarom niet?) en wie je feitelijk bereikt.

Het bezwaar van veel arbeidspastores tegen de hausse aan bezieling en bezinning op werk en bedrijf, is dat veel van het aanbod afgestemd is op mensen met leidinggevende functies en hoger opgeleiden. Dat zien velen niet als de doelgroep van het arbeidspastoraat. Daarover kun je discussiëren: het is juist goed om een nieuwe doelgroep te bereiken, en dat vraagt om een ander aanbod. Het is ook een uitdaging om zelf een aanbod te doen dat zinnig en aansprekend is voor degenen die je al bereikt, of een aanbod dat juist uitgaat van de stimulerende werking van verschillen en de ontmoeting of confrontatie gebruikt.

Juist de vrije markt biedt trouwens mogelijkheden om je aanbod betaalbaar te maken voor mensen die dat zelf niet kunnen betalen en het niet kunnen declareren. Het zin-in-werkklooster ZIN probeert met zijn cursus-aanbod zowel managers uit het bedrijfsleven als pastores, als uitkeringsgerechtigden te bedienen. Als de ene groep meer betaalt, kan je de andere minder laten betalen. Ik ben benieuwd of die combinatie gaat lukken, financieel en inhoudelijk.

Een essentieel kenmerk van geloven en geloofsontwerpen is openheid, dat ben ik met Jonneke eens. Jonneke werkt dat uit in de richting van Cameron, die zegt dat je er alleen door experimenteren achter komt wat voor jou werkt en dat je juist niet moet fixeren op hoe iets werkt. Volgens mij

betekent die openheid ook dat je nooit precies kunt weten wat de verhouding is tussen je inspanning en het resultaat. Er is geen garantie dat iets werkt. Dus ben ik wantrouwig als ik het effect vooraf gegarandeerd krijg, en de mij voorgelegde vragenlijsten en schema's leiden tot uitkomsten die niet anders kunnen zijn. Maar is het dan zo dat het als het niet werkt, altijd aan jou ligt, want je gelooft er niet genoeg in? Niet goed, nooit geld terug. Het ligt nooit aan de aangeboden methode of de uitgangspunten.

Vanuit het gezichtspunt van Cameron is het geen ramp als iets niet werkt. Dan is dit niet jouw ding en zoek je iets anders, tot je iets hebt wat wel werkt. Maar het levert wel een probleem op als je ervan uitgaat dat geloven iets is wat je alleen vol kunt houden in een gemeenschap.

Het is waar dat vaak langere oefening nodig is, wil je je creatieve zelf ontplooiën, je kernkwaliteiten uitwerken of je bezieling in je werk terug krijgen. Dat geldt evenzeer voor traditioneel geloof in kerkelijk of ander gemeenschapsverband. Jonneke signaleerde het al: al oefenend en lezend treedt het beoogde effect wel op, maar als je niet blijft oefenen zakt het al snel weer weg. Daar ligt een uitgelezen kans voor theologes als kensters en bemiddelaarsters van godsdienstige tradities waar ervaring is met dit oefenen. Ik denk aan zoiets als ritualisering. Het valt mij op dat allerlei ongelovigen in de krant jubelen dat ze weer godsdienstig geworden zijn (of hun inspiratie hebben teruggevonden), juist omdat ze de kracht van de herhaling, van het regelmatig stil zetten van de tijd, van het markeren en zingeven van belangrijke momenten in hun leven, van het in een ander licht plaatsen van dagelijkse routines, (opnieuw) ontdekt hebben. Juist de ritualisering van het dagelijks leven - zoals die in het jodendom sterk aanwezig is, maar ook, op heel andere wijze, in katholieke kloostertradities - maakt oefenen makkelijker. Zoals het ook met anderen samen makkelijker gaat dan alleen. Dus ontkom je niet aan zoiets als gemeenschapsvorming. Ook al omdat die gemeenschap het mogelijk maakt (en je er bijna toe dwingt) om uit te zoeken wat je met welke woorden bedoelt, wat de effecten van geloven zijn, welke waarden je wilt uitdragen, waar ze botsen en wat je dan doet.

Ik besef dat ik met dit verhaal de volgens Jonneke meest karakteristieke eigenschap van theologes om kaf van koren te willen scheiden, fraai demonstreer. Ik vind het dan ook een lovenswaardige zij het ingewikkelde eigenschap die wij moeten koesteren. Maar al te veel vragen vooraf, almaar woorden genereren, almaar vragen stellen, eerst uitputtend willen definiëren en vastleggen om vooral alles te beheersen en geen fouten te maken - dat slaat dood. Meer doen en uitproberen dus. Met uitglijers en fouten. Met de mogelijkheid om bij te stellen, opnieuw te proberen en door te borduren op onverwachte bijeffecten.